

L'estructura social de la societat del coneixement

Encarna Herrera Martínez

PID_00203292

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció.....	5
Objectius.....	6
1. Estructura social i desigualtat social.....	7
1.1. Tipus de desigualtat social	8
1.2. Els sistemes d'estratificació social	9
1.3. La mobilitat social	11
2. Classe social, exclusió social i pobresa.....	12
2.1. Exclusió social i pobresa	14
2.2. La dimensió de la desigualtat i la pobresa a Espanya	16
3. Estructura social de les societats avançades.....	18
3.1. Canvis en l'estructura de classes de les societats avançades	19
3.2. L'estructura de classes a Espanya	21
4. Canvi familiar: tipologia de llars i de famílies.....	24
4.1. Canvis en la tipologia de llars i famílies	26
4.2. Comparativa de la població espanyola (2001-2011)	29
4.3. Crisi de la família patriarcal	30
4.4. Desigualtat en el repartiment de tasques domèstiques a la llar ..	31
5. Transformacions de la sociabilitat: Internet, les xarxes socials, els moviments socials i l'ús que fan d'Internet.....	34
Resum.....	37
Bibliografia.....	39

Introducció

En aquest mòdul, a partir dels conceptes d'*estructura social*, *desigualtat* i *classe social*, analitzarem les característiques de l'estructura social de les societats avançades o del coneixement: hi ha més desigualtat actualment en relació amb altres èpoques històriques?, què és la classe social?, es tracta d'una categoria analítica encara vigent?, com és l'estructura social de la societat del coneixement i quines característiques té?

Una idea important que cal tenir present a l'hora d'abordar l'anàlisi de l'estructura de les societats actuals (anomenades *capitalistes avançades* o *del coneixement*) i el canvi social és no caure en alguna variant de determinisme tecnològic. Tractarem de la mobilitat social i dels processos de canvi de les societats avançades, tant del canvi que es produeix en les classes socials com en les pautes de llars i vida familiar i en la sociabilitat.

Objectius

Els objectius d'aquest mòdul són els següents:

- 1.** Estudiar conceptes fonamentals per a l'anàlisi de l'estructura social.
- 2.** Analitzar l'estructura social de les societats avançades o del coneixement.
- 3.** Conèixer l'estructura de classes de les societats avançades i específicament el cas d'Espanya.
- 4.** Analitzar la tipologia de llars i famílies a Espanya i els canvis que s'han produït en l'última dècada.

1. Estructura social i desigualtat social

En sociologia, el concepte d'*estructura social* es fa servir per a designar els aspectes més profunds i fonamentals de la realitat social, l'armadura.

La sociologia, i altres ciències socials afins, utilitzen la idea d'*estructura* per a aplicar-la a diferents àmbits de la realitat social, sia a escala de grans agregats, països, nacions o estats o a escala intermèdia de la realitat social, formada per les institucions, les organitzacions que se situen en un àmbit a cavall entre les unitats macrosocials i les persones o unitats microsocials.

Es tracta d'un concepte amb diferents nivells d'abstracció i amb un alt component de polisèmia. La noció d'*estructura social* és útil per a explicar molts fenòmens socials diferents, però presenta certa ambigüïtat, pels diferents àmbits de la realitat a què es pot aplicar i per la diversitat d'elements, relacions i posicions que componen les estructures socials.

Aquesta doble dificultat ha fet impossible que hi hagi una concepció sociològica paradigmàtica; és a dir, els sociòlegs no tenen ni una visió unificada ni una concepció precisa de l'estructura social assumida per tothom. Tampoc no hi ha consens sobre quines són les unitats rellevants de les estructures socials, ni sobre les relacions socials que les defineixen, ni sobre els diferents tipus d'estructures socials que hi ha. No obstant això, aquest concepte és molt important en sociologia.

Per tant, les definicions d'*estructura social* acaben reflectint la pluralitat i heterogeneïtat dels enfocaments que caracteritzen la sociologia. Hi ha dues grans visions de l'estructura social que es corresponen amb dos corrents fonamentals del pensament sociològic:

- La visió del consens (representada per autors funcionalistes, amb Talcott Parsons com a màxim exponent).
- La visió del conflicte o relacional (que va iniciar Karl Marx).

L'estructura social és la vertebració de les nostres societats, i la podem definir com una xarxa estable de relacions entre grups socials que genera un sistema de desigualtat, a causa de l'accés diferent als recursos. A més, s'ha d'entendre com un procés històric no estàtic sinó dinàmic i, per tant, sotmès al canvi social.

A efectes analítics, podem concebre que les societats estan formades per un conjunt interrelacionat de subsistemes o d'àmbits de l'estructura social: economicoocupacional, educatiu, cultural, polític, etc. Totes les societats complexes es caracteritzen per una distribució desigual de les recompenses materials i simbòliques i per l'existència d'un marc teòric, ideològic o simbòlic que justifiqui aquesta desigualtat.

Les estructures socials produeixen poc o molt **desigualtats socials**, bàsicament establint distància social a partir de la comparació entre les posicions socials i les recompenses rebudes segons aquesta posició. Segons Requena:

“Las desigualdades sociales son distribuciones desiguales de recursos valorados y recompensas sociales de todo tipo que se producen entre las diferentes posiciones de una estructura social. Divisiones que sitúan a la gente en diferentes posiciones sociales que facilitan o dificultan el acceso a recursos y recompensas socialmente valorados”.

M. Requena; L. Salazar; J. Rald (2013). *Estratificación social*. Madrid: Editorial McGraw-Hill.

Quan les desigualtats socials cristalitzen, podem parlar d'**estratificació social**.

L'existència i omnipresència de les desigualtats socials potser es basa en la mateixa diversitat humana (una part de les desigualtats socials deriva de les diferències individuals, com les habilitats, el talent, les aptituds o la capacitat física), però no tota la diversitat humana es converteix en desigualtat social. No tots els possibles criteris de diferenciació que distingeixen els éssers humans tenen la mateixa importància en les estructures socials. La rellevància estructural de molts criteris de diferenciació varia d'unes societats a d'altres i canvia al llarg de les èpoques històriques. La diversitat humana i la diferenciació a què dóna lloc estableixen l'escenari en què sorgeixen les desigualtats socials i l'estratificació social.

Les desigualtats socials són les divisions que situen la gent en diferents posicions que faciliten o dificulten l'accés a recursos valorats socialment. Aquests recursos valorats són béns i serveis de diversos tipus que determinen les oportunitats vitals de les persones i la quantitat de recompenses que obtindran els individus al llarg de la vida.

1.1. Tipus de desigualtat social

Segons Requena, Salazar i Rald, en les societats modernes hi ha quatre tipus de desigualtats socials rellevants:

- **Desigualtats econòmiques.** Es refereixen a les quantitats diferents de renda i riquesa que reben i que estan a la disposició dels individus o les llars que componen una societat.
- **Desigualtats de classe.** Són les desigualtats més típicament sociològiques. Les classes socials són grans agregats de persones que comparteixen una mateixa posició social i econòmica derivada del tipus de feina que fan, és a dir, de la seva ocupació. La classe és una de les dimensions bàsiques de l'estratificació social (Requena, Salazar i Rald, 2013).
- **Desigualtats de gènere.** El gènere cal entendre'l com la construcció social i cultural del sexe. Es refereix a totes les característiques socials i culturals que, sense estar vinculades estrictament a les diferències biològiques entre homes i dones, fan que siguin socialment diferents. Neixen de les característiques culturals i socials dels sexes, però no de les diferències biològiques.
- **Desigualtats ètniques.** L'ètnia ha acabat substituint la raça en les ciències socials. Per dues raons:
  - La noció de *raça* ha deixat de ser útil ja que la genètica moderna ha demostrat que la diversitat biològica dins els grups humans considerats races és molt més gran que les diferències entre races.
  - La utilització i la instrumentació política de les diferències racials es jutgen moralment inacceptables en les societats modernes.

Desigualtats ètniques

Un grup ètnic és un conjunt de persones que proclamen que descendeixen d'un origen comú i comparteixen una sèrie de tradicions i costums que els confereixen la identitat, els distingeixen d'altres grups socials i fan que aquests altres grups socials els reconeguin com a diferents. La gamma de diferenciadors ètnics és molt variada: l'aparença, la llengua o la idea d'una història compartida, la descendència suposada o real d'un tronc comú ancestral. Les desigualtats ètniques es refereixen a les desigualtats entre grups ètnics que resulten de la intersecció de l'ètnia amb altres paràmetres rellevants de les estructures socials. Moltes vegades, els grups ètnics constitueixen minories en societats més àmplies en les quals conviuen amb grups majoritaris.

Aquestes desigualtats bàsiques són fonamentals perquè es considera que tenen una gran capacitat de generar altres desigualtats.

1.2. Els sistemes d'estratificació social

L'estratificació social és la divisió d'una societat en capes o estrats d'individus que disposen de quantitats desiguals de recursos valorats, oportunitats vitals desiguals i influència social desigual. Típicament, l'anàlisi de l'estratificació social estudia la formació de grups entorn de les desigualtats socials i el grau d'institucionalització i de persistència de les desigualtats socials.

Seguint Kerbo, sociòleg que s'inscriu en a teoria del conflicte, l'anàlisi de l'estratificació social persegueix respondre a les preguntes següents: qui rep què?, per què?

Referència bibliogràfica

H. R. Kerbo (2003). *Estratificación social y desigualdad*. Madrid: McGraw-Hill.

Al llarg de la història de l'evolució humana s'han succeït diferents sistemes d'estratificació social. En les societats industrials, el sistema d'estratificació existent és el sistema de classes.

Els éssers humans han viscut durant la major part de l'existència en un estat pròxim a la igualtat. En les societats caçadores i recol·lectores, les comunitats primitives, hi havia una relativa igualtat. Fa deu mil anys, però, hi va haver la revolució neolítica, en què es va produir l'assentament de poblacions i l'adopció de la forma de vida agrícola (plantació de cultius, pasturatge). Durant la revolució neolítica va començar la història de l'estratificació, la desigualtat, les elits i l'explotació, a partir de la generació d'excedents d'aliments. Més endavant, va anar augmentant el grau de desigualtat fins a les societats agràries avançades. Després d'un període inicial d'augment de les desigualtats en el començament de la industrialització, es va reduir el grau de desigualtat en les societats industrials, en comparació de civilitzacions anteriors (Kerbo, 2003). En l'època industrial i postindustrial es produeix una reducció de les desigualtats socials. La població general ha aconseguit beneficiar-se del rendiment més òptim de sistemes més avançats de producció. Els progressos materials de la població no s'han fet a costa de les elits: tant les masses com les elits han millorat. No totes les societats industrials, però, tenen nivells baixos de desigualtat. La desigualtat entre les societats industrials varia d'unes a altres, i si bé la desigualtat en les societats industrials i postindustrials és en general més petita que en les societats preindustrials, el canvi postindustrial ha generat més diferències en el grau de desigualtat social entre les nacions.

Tots els sistemes d'estratificació tenen diferents tipus de sistemes de creences o discursos que justifiquen les desigualtats socials que hi ha en les societats. D'això se'n diu **legitimació**. La legitimació serveix per a mantenir l'obediència i la desigualtat estructurada, perquè fa que la naturalesa de l'estratificació social i el grau de desigualtat d'una societat siguin legítims o, almenys, relativament acceptables per a la població.

En les societats modernes hi ha valors culturals com la democràcia o la igualtat d'oportunitats i, a més, en l'era de la informació no es pot mantenir la població en la ignorància: hi ha accés lliure a la informació i, per tant, a poder veure la desigualtat i el poder de les elits. El recurs a la força (un mètode tradicional de manteniment de l'obediència i l'*statu quo*), actualment, és costós i ineficaç. Els mètodes eficaços impliquen convèncer que la desigualtat és moralment bona.

1.3. La mobilitat social

L'estratificació preveu que, en les societats, l'emplaçament de les persones en les posicions socials es dugui a terme de dues maneres bàsiques:

- Per **adscripció**. L'adscripció és l'emplaçament en una classe o en un estrat fonamentalment hereditaris (qualitats que van més enllà del control dels individus); en altres paraules, les persones se situen en determinades posicions dins un sistema d'estratificació a causa de qualitats que estan fora del seu control (per exemple, a causa de la raça, del sexe o de la classe en què han nascut).
- Per **assoliment**. L'assoliment és l'emplaçament en una classe o en un estrat per qualitats que els individus poden controlar.

En les societats contemporànies, l'emplaçament dels individus en les posicions socials té una barreja d'adscripció i assoliment. Un aspecte molt important és l'estudi dels canvis que es produeixen en l'estructura social i si es produeix mobilitat social o no, és a dir moviments individuals o de grup en el sistema de classes. Aquesta mobilitat pot ser de diferents tipus:

- **Mobilitat vertical**. Es refereix als moviments dels individus cap amunt (**mobilitat ascendent**) i cap avall (**mobilitat descendent**) en el sistema de classes, que tenen lloc entre posicions situades a diferent nivell segons el criteri considerat (renda, qualificació, prestigi social, etc.).
- **Mobilitat horitzontal**. Moviment entre posicions que ocupen el mateix rang.
- **Mobilitat intergeneracional**. Mobilitat que es produeix entre una generació i la següent. És la mobilitat que experimenten els individus en relació amb la generació dels seus pares. Es parteix de la hipòtesi que la classe d'origen de l'individu (la que tenia el pare) pot influir sobre la classe de destinació que finalment ocupi l'individu.
- **Mobilitat intrageneracional**. Canvi de posició que experimenten els membres d'una mateixa generació al llarg del cicle vital. També se'n sol dir *mobilitat de trajectòria* o *mobilitat de carrera*.

La definició de *mobilitat social* depèn de la perspectiva teòrica i metodològica que s'adopti en l'estudi de la societat (Echevarría, 1999).

En els epígrafs següents abordarem el tema de les classes socials i l'estructura social de les societats avançades.

2. Classe social, exclusió social i pobresa

Les societats industrials van configurar un sistema d'estratificació que anomenem *sistema de classes socials*. La desindustrialització va significar un canvi profund en l'estructura econòmica sectorial, de manera que el gruix de la producció ja no es troba en la indústria sinó en el sector de serveis, i el coneixement científic i la informació són les noves forces de producció que impulsen el creixement econòmic. En les societats postindustrials (economies avançades) no hi ha tanta producció industrial pesant: es basen en els serveis i en les indústries d'alta tecnologia. El coneixement i el nivell educatiu són més importants que la propietat de la terra o de riquesa per a les oportunitats vitals de les persones. Hi ha un canvi ocupacional des del sector industrial (feines "de coll blau" o manuals) cap al sector de serveis (feines "de coll blanc" o no manuals).

També es produeix un canvi en l'estructura ocupacional i en l'estructura de classes:

- Ràpida reducció del nombre de treballadors manuals.
- Importància creixent de les ocupacions de tècnics i professionals.
- Sorgiment d'un col·lectiu de treballadors amb poca qualificació en el sector de serveis.

A causa d'aquests canvis que s'estan produint en l'estructura de classes en les societats avançades i a causa del fenomen de la individualització dels estils de vida de diversos estrats, hi ha molts autors que han plantejat si el concepte *classe social* encara és vigent. És a dir, davant una realitat tan canviant, les classes socials han perdut importància i, per tant, no té utilitat continuar emprant el concepte. No obstant això, podem afirmar que la classe social és una categoria analíticament vigent¹ i aplicable a l'estudi de les societats en què estem immersos. Les classes socials són una realitat que es pot observar empíricament en les nostres societats. Es poden considerar com a grups que ocupen una posició social definida per la possessió i pel control dels mitjans de producció, de riquesa, o de falta de riquesa, i que tenen una determinada ocupació. Es caracteritzen pel fet de reunir unes circumstàncies de vida comunes.

⁽¹⁾ Coincidim amb molts autors que consideren que la classe social és una categoria encara vigent (Crompton, 1994; Kerbo, 2003; Subirats, 2012).

Com a definicions clàssiques, cal destacar les de Karl Marx i Max Weber, a partir de les aportacions dels quals s'ha elaborat l'anàlisi de les classes socials. En el cas de Marx, les va concebre com a grups delimitats per la seva relació amb els mitjans de producció (la propietat o la falta de propietat d'aquests mitjans). En el capitalisme considerava que hi havia dues classes fonamentals, això és, els capitalistes i el proletariat, amb interessos materials oposats, i concebia que els treballadors podrien desenvolupar una consciència de classe i així es trans-

formarien de “classe en si” (existència objectiva) en “classe per a si” (existència subjectiva). Les condicions materials de producció definien i determinaven l'àmbit polític, cultural i ideològic d'una societat.

En el cas de Weber, va concebre les classes socials com a grups que comparteixen interessos comuns i que tenen un accés desigual a recursos escassos i valorats socialment, tant la distribució de la propietat i la riquesa com la posició en el mercat a partir de la formació, que dona accés a béns i serveis. A més, Weber concebia que hi havia diversos àmbits de desigualtat en l'estructura social, això és, la classe, l'estatus i el poder, de manera que la seva aportació es considera multidimensional, perquè preveu que, a més de les classes socials, hi ha altres factors influents, com l'estatus o el prestigi associat a certes ocupacions, i també l'autoritat i el poder que es té tant a les empreses com a les organitzacions burocràtiques.

Les societats avançades són societats complexes que es caracteritzen per un desenvolupament de la divisió tècnica del treball que es genera per la diferenciació de les ocupacions, que s'han convertit en indicadors importants de redistribució material, de prestigi social i d'autoritat.

El model de treball hegemònic que caracteritza les societats occidentals actualment és el treball assalariat.

En una societat com la nostra, la producció la regula bàsicament el mercat. El treball mateix, la força de treball o capacitat productiva de cada treballador, està incorporat en el procés de producció com una mercaderia més, i el treballador ven aquesta força de treball a una empresa de la qual rep com a contraprestació un salari.

Plantejar-se com a objectiu l'estudi de les classes socials empíricament remet, d'alguna manera, a basar-nos en l'estructura ocupacional. Així, l'abordatge de l'estudi contemporani de les classes socials es fa a partir de les ocupacions, de l'ordenació jerarquitzada de les ocupacions. Segons Crompton, hi ha tres tipus d'esquemes de classe basats en l'estructura ocupacional:

- Els descriptius, construïts a partir de jerarquies ocupacionals de sentit comú, com, per exemple, la classificació socioeconòmica utilitzada per l'INE.
- Les escales de prestigi ocupacional, que reflecteixen la valoració subjectiva de les ocupacions, emparentada amb la teoria funcionalista.
- Els esquemes ocupacionals teòrics de classe construïts a partir dels enfocaments clàssics weberiana i marxista. Entre els esquemes ocupacionals mar-

Terminologia

Entenem per *ocupació* un conjunt de modalitats d'entrada i sortida del mercat de treball i una relació que repercuteix de manera molt rellevant en l'estructura social i que modela estatus socials i identitats.

Exemple

Gairebé tres quartes parts de la població activa a Espanya tenen una ocupació assalariada.

Referència bibliogràfica

R. Crompton (1994). *Clase y estratificación. Una introducción a los debates actuales*. Madrid: Tecnos.

xistes cal destacar l'aportació d'Erik Olin Wright i entre els weberians cal destacar les aportacions de John Goldthorpe (Crompton, 1994).

La classificació socioeconòmica europea (CSE), elaborada a partir de l'esquema de Goldthorpe, s'inscriu dins la tradició neoweberiana, modernitzant-ne l'aparell analític, i avança en el mesurament proposant un esquema de classe que fa possible observar empíricament l'estructura de classes, enteses com un conjunt de posicions en l'estructura ocupacional. Aquesta classificació d'agrupacions, que té en compte la posició relativa en la jerarquia de competències i el nombre de persones subordinades que corresponen a cada individu en el lloc de treball, es compon de nou categories bàsiques, i la farem servir per a analitzar l'estructura de classes a Espanya amb dades empíriques.

2.1. Exclusió social i pobresa

L'exclusió social s'ha d'entendre com una situació i un procés de separació d'un individu o d'un grup respecte a possibilitats econòmiques, laborals, culturals i polítiques. L'exclusió pot adoptar formes de falta de participació econòmica, social, cultural, política. Implica l'existència de processos estructurals de separació.

Per a avaluar els riscos d'exclusió social, cal observar la seguretat en les ocupacions i el nivell d'ingressos o salaris, juntament amb altres circumstàncies socials i econòmiques o una xarxa social àmplia i el suport familiar i dels amics en cas de necessitat. Hi ha diversos estudis sobre exclusió social que remarquen la importància de l'exclusió en l'àmbit de l'ocupació, com a element desencadenant de la resta de manifestacions de carència, com habitatge, educació, qualitat de vida. L'exclusió de l'ocupació s'ha de situar en el marc general de les noves condicions laborals, polítiques i socials que es produeixen amb la globalització.

Per a analitzar la pobresa, s'ha de començar per identificar i quantificar el volum de la població que queda per sota de determinats llindars de benestar considerats acceptables.

L'anàlisi de la desigualtat s'ocupa de la manera en què es distribueixen els recursos econòmics entre la població, en el grau d'igualitarisme.

Pobresa i desigualtat estan relacionades, però no hi ha relació de causalitat entre l'una i l'altra.

Pel que fa a la pobresa, hem de distingir entre pobresa absoluta i pobresa relativa:

- **Pobresa absoluta.** Es defineix en termes d'un nivell absolut de necessitats mínimes, per sota del qual es considera que la gent és pobra. Aquesta pers-

Vegeu també

Veurem aquesta anàlisi a l'apartat "L'estructura de classes a Espanya" d'aquest mòdul didàctic.

Referències bibliogràfiques

J. F. Tezanos (1999). "Tendencias en desigualdad y exclusión social". A: *III Foro sobre Tendencias Sociales*. Madrid: Editorial Sistema.

A. Giddens (2007). *Sociología*. Madrid: Alianza.

pectiva es fa servir com a criteri per a elaborar llinars oficials del Canadà o dels Estats Units.

Crítica del criteri

- La dificultat per a determinar un tipus d'estàndard absolut de pobresa que mesuri les necessitats vitals mínimes (quines coses s'hi han d'incloure?; la composició, és igual en zones urbanes o rurals, o en societats avançades o en via de desenvolupament?).
- Amb aquesta perspectiva es concep una ajuda pública de caràcter merament assistencial: la idea de l'individu com a únic responsable del seu destí i l'Estat com a xarxa de cobertura última de caràcter subsidiari.
- Hi ha un conservadorisme implícit en la definició mateixa de l'índex i tendeix a una estimació infravalorada del nombre de pobres.
- **Pobresa relativa.** La pobresa relativa implica un enfocament diferent. Està basat en la idea de carència relativa respecte al que és comú en el conjunt de la població. És l'enfocament utilitzat a Europa. Un dels mètodes habituals consisteix a definir el llinar de pobresa: es tracta d'identificar un nivell d'ingressos per sota del qual es considera que una persona és pobra, i ens permet identificar el volum de població en situació de pobresa. Els llinars més utilitzats són els següents: el 50% de la renda mitjana, cas en què es considera que el qui disposa d'una renda per sota de la meitat de la renda mitjana del país està en situació de pobresa moderada; i el 25% de la renda mitjana, cas en què es considera que el qui no arriba a disposar de la quarta part de la renda mitjana està en situació de pobresa severa.

La Unió Europea (UE) ha establert el 60% de la mitjana².

⁽²⁾El fet d'utilitzar com a delimitador del llinar de pobresa la renda mediana en lloc de la renda mitjana es deu al fet que la mitjana, com a mesura de tendència central, es veu afectada pels valors extrems d'una distribució i, en canvi, la mediana no presenta aquests efectes.

Crítica del criteri

Entre les crítiques a la perspectiva hi ha l'excés d'atenció a la quantificació del volum de pobresa, de manera que es deixa de banda el grau de desigualtat de la distribució de la renda dels pobres, o la distància que separa els pobres respecte al llinar de pobresa.

La perspectiva relativa de la pobresa ha pres força. Es parla alhora de pobresa i exclusió social, d'una pobresa com a resultat d'un procés de marginació o d'una exclusió social que dona lloc a una condició de privació de les necessitats bàsiques; així, la pobresa és vista com un fenomen estructural i multidimensional i l'objectiu de les polítiques de lluita contra la pobresa és dotar la societat de mecanismes que afavoreixin la integració social. Aquesta és l'orientació de la UE, amb l'Estratègia de Lisboa i l'Agenda Social Europea.

L'anàlisi de la pobresa i l'exclusió social s'ha de fer tenint en compte la família i la llar, ja que els individus s'organitzen i viuen en famílies i llars: la combinació de les rendes d'uns quants membres, en general, disminueix la vulnerabilitat. El grau de comoditat que ofereix la família depèn de les estratègies respecte a

Recordeu

La mediana d'una distribució és el valor que divideix la distribució en dues parts iguals, i deixa per tant sota el seu valor el 50% dels casos d'una distribució.

l'activitat que duguin a terme el conjunt dels seus membres. D'altra banda, el model d'estat del benestar que adopti un país té molta importància a l'hora de determinar el risc de caure per sota el llindar de pobresa.

2.2. La dimensió de la desigualtat i la pobresa a Espanya

Tal com indiquen les dades de l'Enquesta de condicions de vida, elaborada per l'INE, la renda mitjana anual neta d'Espanya va augmentar en l'última dècada, però va començar a reduir-se des del 2008³.

⁽³⁾Les dades aportades sobre la renda mitjana i les dades de pobresa a Espanya procedeixen de la revisió que ha fet recentment Requena i altres (Requena, Salazar, Rald 2013).

Per comunitats autònomes, aquesta pauta sembla que es manté, encara que es poden observar diferències en els nivells de vida mitjans; així, en l'última dècada, en la part alta de la distribució destaca el País Basc, Navarra i Madrid, i en la part baixa, Extremadura i Andalusia.

Pel que fa a les desigualtats de la renda entre comunitats autònomes, eren bastant marcades a principis de la dècada dels setanta i no hi havia una relació clara entre la renda mitjana i el grau de desigualtat d'una zona. Al cap de trenta anys, les desigualtats s'han reduït en totes les comunitats autònomes, en una tendència clara a la convergència, i no presenten pautes que permetin establir associacions amb la qualitat de vida mitjana, el volum poblacional o el tipus de sectors dominants.

A Espanya, l'evolució del perfil de pobresa ha estat marcat pels grans canvis estructurals en les últimes dècades, especialment pel creixement de l'atur. En el període 1995-2000, es produïa un empitjorament de la situació de les persones en situació d'atur, en termes de pobresa severa.

Entre els factors que intervenen en la situació de pobresa i exclusió social hi podem incloure els següents:

- **L'edat.** La pobresa no sembla que tingui cap relació amb la vellesa, ja que en els últims anys els més grans de seixanta-cinc han vist que es reduïen les seves taxes de pobresa. Aquesta situació potser s'explica perquè la situació per a la resta de la població ha estat d'empitjorament, la qual cosa ha comportat una millora de la situació relativa de les persones de la tercera edat.
- **El sexe.** A igualtat de categoria professional, les dones perceben uns ingressos sensiblement més baixos que els homes, la qual cosa agreuja el risc de caure per sota el llindar de la pobresa en les famílies monoparentals en què l'única font d'ingressos és femenina.

- **El nivell educatiu.** Tenir un nivell educatiu per sota de secundària comporta un risc més gran de pobresa en les societats desenvolupades.
- **La composició de la llar.** Aquest factor és clau: les llars monoparentals experimentaven un risc més gran de pobresa (es reduïa a mesura que augmenta el nombre d'actius a la llar). El punt clau és el comportament de la llar amb vista al mercat de treball, i el risc més baix de pobresa es donava en les famílies de doble ingrés.

El cas d'Espanya

Els factors que suposadament protegeixen del risc de pobresa (com l'educació universitària i la màxima intensitat laboral) no protegeixen tant la pobresa a Espanya com en altres contextos europeus.

Referències bibliogràfiques

J. J. González; M. Requena (ed.) (2008). *Tres décadas de cambio social en España*. Madrid: Alianza.

M. Requena; L. Salazar; J. Rald (2013). *Estratificación social*. Madrid: Editorial McGraw-Hill.

Com que els ingressos mitjans per llar van disminuir el 2009, 2010 i 2012, ha baixat el llindar de la pobresa. Així i tot, la taxa de pobresa mitjana⁴ a Espanya està per sobre la mitjana europea, que se situa entorn del 16%.

⁽⁴⁾Aquesta taxa fa referència al percentatge de població que té uns ingressos per sota del 60% de la mediana.

La redistribució és la capacitat de l'acció de l'Estat mitjançant els impostos i les transferències socials per a reduir la incidència de la pobresa.

A Espanya, en l'última dècada, hi ha hagut una tendència redistributiva clara: el 2000 les transferències aconseguien reduir la pobresa un 18%, i el 2011 aquest percentatge augmentava fins al 27%; és a dir, l'acció estatal per mitjà de transferències socials ha aconseguit treure de la pobresa el 2011 més d'una quarta part dels ciutadans definits com a pobres. Ara bé, cal matisar que aquest percentatge és baix, comparant-lo amb el d'altres països europeus, segons dades d'Eurostat.

Actualment hi ha indicis d'un augment de la pobresa associat al fenomen de la globalització i la crisi econòmica iniciada el 2007-2008 i a l'aplicació de polítiques neoliberals.

Vegeu també

Tornarem a parlar sobre aquest tema en el mòdul "Globalització al segle XXI i relacions laborals" quan abordem la globalització i l'estat del benestar.

3. Estructura social de les societats avançades

L'estructura social de les societats avançades es caracteritza actualment pel fet d'experimentar grans canvis, i una de les aportacions clau que descriu i analitza aquestes transformacions és la de Manuel Castells. Segons aquest autor, tenim al davant una de les revolucions tecnològiques més importants de la història, la més transcendental, que està centrada en les tecnologies de la informació i la comunicació i afecta el conjunt de l'activitat humana. El funcionament de les tecnologies de xarxa mitjançant petits instruments manuals (fent el salt qualitatiu, deixant de banda els ordinadors) comportarà grans conseqüències per a l'organització del treball, de la informació, dels fluxos financers, de l'ensenyament i de molts més àmbits.

Castells també ens adverteix del perill de caure en un determinisme o reduccionisme tecnològic: la revolució tecnològica no determina el canvi històric contemporani, encara que sí que té una importància decisiva perquè “amplifica y hace posible procesos sociales, económicos, culturales y políticos, hoy en día imposibles sin dicha tecnología. [La tecnología] amplifica y profundiza los efectos de las prácticas sociales, de la economía a la política”.

D'altra banda, hi ha la transformació de l'economia, que no ha perdut el caràcter capitalista que tenia; al contrari, avui és més capitalista que mai. Actualment l'economia es basa en tres aspectes:

- És una economia informativa.
- És una economia que funciona en xarxa.
- És una economia globalitzada.

La dimensió informativa vol dir que els dos elements importants de qualsevol economia, això és, la productivitat i la competitivitat, depenen principalment de la capacitat d'adquisició de coneixement i de processament de la informació. Aquest caràcter informatiu de l'economia té grans conseqüències sobre l'estructura social, ja que, com que la infraestructura tecnològica i la informació i el coneixement està distribuïts desigualment, es poden crear desigualtats socials a escala mundial. És a dir, es pot produir un augment de la desigualtat social i de la pobresa al món, entre diferents regions i, dins una mateixa regió, entre les persones que l'habiten.

La dimensió en xarxa de l'economia consisteix en el fet que les empreses i tota classe d'organitzacions, cada vegada més, funcionen en xarxes de relació internes en la pràctica quotidiana: es tracta d'una nova forma de gestió empresarial.

Referència bibliogràfica

M. Castells (1997). *La era de la informació*. Vol. 1: *La sociedad red*. Madrid: Alianza.

Referència bibliogràfica

M. Castells (2000). “Globalización, sociedad y política en la era de la información”. *Bitácora* (vol. 4, núm. 1, pàg. 44).

La dimensió globalització de l'economia fa referència al fet que les activitats estratègicament centrals de l'economia tenen un nucli globalitzat; és a dir, que funciona com una unitat a nivell planetari.

Els analistes constaten un canvi important en diversos àmbits de l'estructura social de les societats avançades: són canvis en l'estructura ocupacional, en les classes socials existents, en les famílies i en la sociabilitat, amb una tendència cap a la individualització. Aquí abordarem el canvi que s'ha produït en les classes socials i que s'ha documentat a partir de diversos estudis. En primer lloc, exposarem els canvis fonamentals que hi ha hagut en l'estructura de classes de les societats avançades i, en segon lloc, aportarem una classificació de les ocupacions a Espanya per a abordar empíricament l'anàlisi de les classes socials al nostre país.

3.1. Canvis en l'estructura de classes de les societats avançades

Potser el canvi més important que s'ha produït en les classes socials és l'aparició d'una nova classe, la classe corporativa, que ocupa la cúspide del sistema, controla els moviments de capital i les grans corporacions o empreses, i té una dimensió globalitzada, és a dir, opera a escala planetària.

Eufemisme

Si s'analitza des de la perspectiva de les classes socials, el terme *mercats*, tan gastat actualment, ens porta a veure que al darrere hi ha la classe corporativa global.

M. Subirats (2012). Barcelona: de la necesidad a la libertad. *Las clases sociales en los albores del siglo XXI*. Barcelona: Editorial UOC.

Una sèrie d'autors coincideixen en l'existència d'aquesta classe corporativa i la documenten, encara que no hi ha gaires recerques sobre la seva existència i el seu poder, perquè costa més d'estudiar que no pas altres classes socials. Segons Kerbo, n'hi ha alguns estudis duts a terme a començaments del segle XXI, com el de Domhorff i el de Robinson i Harris:

- Domhorff utilitza diversos indicadors per a fer l'observació empírica i delimitar el poder i la unitat interna que tenen: indicadors d'existència i d'unitat dels seus membres individuals, existència d'institucions de classe per a mantenir el poder i control com a classe social, i l'equilibri de poder entre la classe corporativa i les classes inferiors.
- L'estudi de Robinson i Harris parteix d'analitzar que el procés de producció i les corporacions transnacionals són globals i que hi ha una classe corporativa que no és lleial a una nació concreta, que l'estat nacional no és el factor clau en la fase actual del capitalisme, que cataloguen de *transnacional*. Segons aquests autors, la classe corporativa global té prou unitat, els seus membres interactuen, comparteixen posicions transcorporatives i la seva unitat es reforçaria amb l'augment de les fusions entre grans corporacions de diferents països i el suport institucional per a protegir els seus

Referències bibliogràfiques

M. Castells (2000). "Globalización, sociedad y política en la era de la información". *Bitácora* (vol. 4, núm. 1, pàg. 42-53).

H. R. Kerbo (2003). *Estratificación social y desigualdad*. Madrid: McGraw-Hill.

M. Subirats (2012). *Barcelona: de la necesidad a la libertad. Las clases sociales en los albores del siglo XXI*. Barcelona: Editorial UOC.

interessos es donaria a partir d'institucions com el Fons Monetari Internacional, el Banc Mundial o la Unió Europea.

La resta de classes socials, això és, la burgesia, la classe mitjana i les diverses capes⁵ que la componen (nova classe mitjana, vella classe mitjana), la classe treballadora, també estan experimentant transformacions, entre les quals destaquem les següents:

- La **burgèsia**. Burgesia, classe empresària, propietaris dels mitjans de producció: empreses industrials, comerços, empreses de serveis i propietaris agrícoles. Es produeix una evolució complexa en el seu si, de concentració de la riquesa i del poder, més estratificació interna i canvis en les formes de propietat i d'execució del poder. La seva actuació és a escala local.
- La **petita burgesia** (o vella classe mitjana). Petits empresaris, treballadors autònoms, petits comerciants, artesans, restauradors. Experimenten una pèrdua de posició, tendeixen a disminuir numèricament i a perdre poder de decisió per la concentració del capital, de les grans superfícies i les corporacions. Les seves condicions de vida cada vegada s'assemblen més a les de la classe treballadora.
- La **nova classe mitjana**. Classe professional i tècnica que experimenta un fort creixement. És característica de les societats capitalistes avançades. Està basada en la salarització i en el saber tècnic.
- La **classe treballadora**. La classe més nombrosa i que ha experimentat una profunda transformació: tendeix a perdre el saber tècnic vinculat als oficis i a l'etapa industrial, disminueix la participació en la indústria i creix, en canvi, com a classe treballadora dels serveis (disminució dels treballadors de coll blau i augment dels treballadors de coll blanc). També perd els elements de la cultura obrera i, a partir de la dècada dels vuitanta, perd consciència d'una identitat i uns interessos propis, la qual cosa comporta una pèrdua de força i visibilitat com a actor polític. Abans quedaven definits per la seva força de treball, però ara amb això no n'hi ha prou perquè la salarització ja no és exclusiva d'aquesta classe i es pot aplicar a capes de la classe mitjana.

⁽⁵⁾El concepte de *capa* es fa servir per a referir-se dins una mateixa classe a persones amb un nivell de recursos i de poder superiors als d'altres grups, la qual cosa pot provocar comportaments diferents. Pot ser que les capes es trobin dins el mateix sector d'activitat (Subirats, 2012).

Referència bibliogràfica

M. Subirats (2012). *Barcelona: de la necesidad a la libertad. Las clases sociales en los albores del siglo XXI* (pàg. 163). Barcelona: Editorial UOC.

En els països avançats es tendeix a un augment de la salarització i a la pèrdua de la propietat dels mitjans de producció com a conseqüència de la concentració del capital i del desenvolupament de les grans corporacions.

3.2. L'estructura de classes a Espanya

Segons un informe sobre les classes socials fet per la Fundació Encuentro, que analitza la transformació de l'estructura de classes a Espanya en els últims quinze anys, en l'última dècada a Espanya s'han produït canvis transcendents que han comportat una millora constant de les condicions materials de vida. Les meres xifres del PIB no transmeten informació del canvi social, ja que no totes les capes socials s'han beneficiat de la mateixa manera de la fase d'auge econòmic ni han experimentat de la mateixa manera les dificultats de la crisi.

Aplicarem la CSE per al 2010 a Espanya amb dades de l'EPA del segon trimestre utilitzada en l'estudi esmentat (vegeu la taula següent). L'anàlisi s'aplica a la població ocupada, aquella que té feina i n'exerceix una, en el moment en què s'ha fet l'enquesta, i a la qual es pot atribuir una posició en el mercat de treball.

A les nou categories que té la classificació⁶ hi afegeixen una altra classe social formada pels exclosos involuntàriament del mercat de treball: aturats de llarga durada (més de sis mesos de desocupació) i persones sense experiència laboral.

⁽⁶⁾En la classificació socioeconòmica europea es pot considerar que les noves classes mitjanes estan constituïdes per les classes 1, 2 i 3. La vella classe mitjana està constituïda per les classes 4 i 5.

Exclosos del mercat laboral. Dades

En el segon trimestre del 2010 hi havia gairebé 3.000.000 d'aturats que buscaven la primera feina o que feia més de sis mesos que estaven a l'atur i en el segon trimestre del 2011 aquesta xifra havia augmentat en 300.000 persones.

La distribució de l'estructura de classes a Espanya es caracteritza per tres trets principals:

- Un pes agregat important de classes mitjanes, que inclouen gairebé la meitat de la població ocupada.
- Una presència considerable i en augment dels treballadors de coll blanc de nivell baix (treballadors dels serveis i del comerç de rang inferior).
- Una classe treballadora composta sobretot per treballadors no qualificats.

Estructura de classes de la població ocupada per sexe (valor absolut i percentatge, 2010)

Classes	Valor absolut			Percentatge		
	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones
1. Directius i professionals de nivell alt	1.817.519	1.141.137	676.382	9,8	11,0	8,3
2. Directius i professionals de nivell baix	2.631.127	1.308.455	1.322.671	14,2	12,7	16,2

Font: Informe España 2011. Fundació Encuentro, a partir de l'INE, Enquesta de població activa, segon trimestre del 2010

Classes	Valor absolut			Percentatge		
	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones
3. Treballadors de coll blanc de nivell alt	2.457.692	973.666	1.484.027	13,3	9,4	18,2
4. Petits ocupadors i treballadors autònoms no agrícoles	1.778.412	1.174.833	603.580	9,6	11,4	7,4
5. Treballadors autònoms agrícoles	456.139	359.044	97.095	2,5	3,5	1,2
6. Supervisors i tècnics de rang inferior	235.380	204.079	31.301	1,3	2,0	0,4
7. Treballadors dels serveis i comerç de rang inferior	2.723.598	996.327	1.727.271	14,7	9,6	21,2
8. Treballadors manuals qualificats	1.873.536	1.738.961	134.575	10,1	16,8	1,7
9. Treballadors no qualificats	4.503.456	2.437.422	2.066.034	24,4	23,6	25,4
Total	18.476.860	10.333.924	8.142.936	100,0	100,0	100,0

Font: *Informe España 2011*. Fundación Encuentro, a partir de l'INE, Enquesta de població activa, segon trimestre del 2010

El canvi en l'estructura de classes en els últims quinze anys cal veure'l en el context del canvi sectorial de l'economia, el canvi en el mercat de treball i l'estructura ocupacional. A partir de les dades de l'EPA, entre els anys 1995 i 2010 s'han produït els canvis següents en l'estructura de classes:

- El volum de les classes mitjanes no ha canviat, però sí que ho ha fet la composició:
  - Han guanyat importància els professionals.
  - Han perdut importància els petits ocupadors i treballadors autònoms (ritme de caiguda atenuat per la crisi).
- El balanç entre treballadors manuals i no manuals s'ha decantat a favor dels no manuals (per l'expansió del sector de serveis): augmenten els treballadors no manuals (de coll blanc) respecte als treballadors manuals, com a resultat estructural d'economies postindustrials.
- Els obrers no qualificats (rutinaris) han crescut a costa dels qualificats: aquí s'observa el procés de desindustrialització.

Causas

La professionalització creixent de l'estructura ocupacional espanyola i l'augment del nivell de qualificació de la força de treball.

- Dins els de coll blanc, han crescut més els treballadors de rang inferior (comerç i altres serveis) que els de rang superior (ocupacions intermèdies).

L'estudi apunta la possible formació d'un proletariat dels serveis integrat per treballadors d'escassa qualificació i poques perspectives de mobilitat ocupacional i planteja si aquests canvis han comportat una polarització de l'estructura ocupacional a Espanya, de manera que s'han trobat una sèrie de factors, com el progrés tecnològic, que exigeixen treballadors més qualificats i, alhora, substitueixen ocupacions administratives situades al centre de la jerarquia que explicarien aquesta polarització.

L'estudi conclou que l'estructura de classes a Espanya s'ha polaritzat molt poc durant aquests quinze anys, i no pas perquè el canvi es degui a un creixement paral·lel dels dos extrems de l'estructura, sinó sobretot per les raons següents:

- Expansió de la zona superior (classes directives i professionals).
- Disminució dels treballadors qualificats.
- Creixement dels treballadors no qualificats.

Hi ha hagut una millora en l'estructura ocupacional, que és resultat del procés de substitució de velles classes mitjanes per noves classes mitjanes i professionals i directius d'alt nivell.

Finalment, podem destacar els canvis experimentats en l'estructura de classes en les últimes dècades, des d'una perspectiva comparada, en les societats capitalistes avançades:

- Han perdut protagonisme els treballs manuals quan s'ha fet el pas a una economia de serveis (arguments dels teòrics de la societat postindustrial).
- Han cobrat més importància les ocupacions de nivell alt i mitjà alt, és a dir, les de directius i professionals.
- Sobre el desenvolupament de la resta de les ocupacions hi ha diferents narratives (hipòtesis):
  - Cal esperar una millora general del perfil ocupacional de les economies postindustrials, ja que l'expansió educativa va millorar el nivell de formació: preveu un creixement de les classes mitjanes a costa de les baixes.
  - El canvi tecnològic i la informatització han minvat la demanda de personal administratiu i, en canvi, moltes feines que només requereixen un nivell de formació bàsic no són fàcils de substituir: apunta la polarització de l'estructura de classes.

4. Canvi familiar: tipologia de llars i de famílies

Totes les societats avançades es caracteritzen pel fet de tenir famílies i llars de volum reduït, encara que hi ha variacions significatives en el volum de les famílies entre els països avançats. Podem afirmar que, en el cas europeu, tant a Espanya com als països del sud, Portugal, Itàlia i Grècia, les famílies són més grans pel que fa al volum en comparació dels països del centre i nord d'Europa, a excepció d'Irlanda, encara que als països de l'Europa meridional s'ha produït en les últimes dècades una reducció del volum de les llars i les famílies.

Primer de tot, aclarirem els conceptes de *família* i *llar*, explicant les diferències entre l'un i l'altre i també aportant el concepte de *nucli familiar*, que hi està molt relacionat. Amb aquestes delimitacions proporcionarem una tipologia de les llars i desglossarem la situació per al cas d'Espanya.

Nota

Cal tenir en compte que els conceptes de *llar* i *família* no són sinònims, sinó que presenten diferències. Per exemple, hi ha famílies que no viuen a la mateixa llar o habitatge, i hi ha llars que estan formades per persones que no tenen relació de parentiu les unes amb les altres.

Definicions de *llar*, *família* i *nucli familiar*

- **Llar.** Des del punt de vista censal, la definició de *llar* és la següent: conjunt de persones que en una mateixa data (la data d'elaboració del cens) resideixen habitualment en el mateix habitatge i que, per tant, comparteixen una mateixa economia. No fa falta que hi hagi una relació de parentiu entre les persones que la componen, i s'hi pot trobar la modalitat unipersonal (formada per una sola persona) o la modalitat pluripersonal (composta per unes quantes persones) (INE, 2004).
- **Família.** A efectes censals, es defineix com el grup de persones que, en una mateixa data (la censal) formen part d'una llar, comparteixen una mateixa economia i estan vinculades per llaços de parentiu, sia de sang o polítics, independentment del grau (INE, 2004).
- **Nucli familiar.** Es refereix als vincles de parentiu més estrets i fa al·lusió al grup que formen una parella amb fills o sense, o bé a un progenitor (pare o mare) i els seus fills. S'entén que són fills sense parella i sense fills propis, perquè si no formarien un nucli propi.

Una família és, doncs, un subconjunt de les llars, i és imprescindible que hi hagi parentiu entre els qui la componen.

A l'hora de mirar de construir una tipologia de llars, es parteix de la distinció fonamental de llars amb nucli i llars sense nucli, i per a completar la tipologia, cal dividir les llars sense nucli en llars sense vincles de parentiu i llars unipersonals.

Per a fer un estudi de les llars o de les formes de les famílies, les hem d'entendre com a unitats de coresidència; és a dir, es consideren totes les persones que habiten en una llar i així s'estudien les llars a partir del nombre de membres que hi conviuen i de l'estructura de la família o de la llar.

L'estructura de la llar està determinada per l'existència o no de parentiu entre les persones que la componen i l'existència o no d'un nucli (la parella humana). Així, seguint Laslett, podem establir la tipologia de llars següent:

- Llars de solitaris (una única persona).
- Llars pluripersonals sense nucli familiar (sense vinculació matrimonial o filial).
- Llars monoparentals (un sol progenitor amb un fill o més).
- Llars d'un nucli (parella amb fills o sense).
- Llars extenses (amb un nucli i altres persones amb relació de parentiu o no).
- Llars polinuclears (formades per més d'un nucli, dues parelles que mantenen entre si vinculació de filiació).

A partir d'aquesta classificació, seguint la informació aportada pels censos de població, Rodríguez i Martín van elaborar una tipologia de llars:

Tipus de llars amb nucli i tipus familiars

Nucli	Llars	Famílies
Llars amb un nucli "sense altres persones"	Parelles amb fills	Família nuclear o família conjugal
	Parelles sense fills	Família conjugal
	Progenitors sols amb fills (llars monoparentals)	Família monoparental
Llars amb un nucli "amb altres persones"		Famílies extenses
Llars amb dos nuclis o més (llars múltiples)		Famílies múltiples

Font: Rodríguez i Moreno (2008)

Referència bibliogràfica

M. J. Rodríguez; J. Martín (2008). "Hogares y familias". *Sociedad y Utopía* (núm. 31, pàg. 85-106).

4.1. Canvis en la tipologia de llars i famílies

Una abundant bibliografia posa de manifest que el volum de les llars i de les famílies espanyoles ha disminuït en els últims quaranta anys de manera ininterrompuda. L'indicador que sintetitza aquesta tendència és el volum mitjà de les llars (VML).

VML en els censos

1960: 4 membres
 1970: 3,81 membres
 1981: 3,53 membres
 1991: 3,26 membres
 2001: 2,84 membres
 2007: 2,74 membres

Família i llars (2001-2007)

Família i llars	2001	2007
Nombre total de llars a Espanya (milions)	13,5	16,3
Volum mitjà de la llar (nombre de membres)	2,84	2,74
Edat mitjana d'homes en el primer matrimoni	30,4	34,1
Edat mitjana de dones en el primer matrimoni	28,4	31,1
Matrimonis	208.057	204.772

Font: INE (2009)

Tipus de llars 2006-2011 (percentatges)

Tipus de llar	Llars (%)					
	2011	2010	2009	2008	2007	2006
Total	100	100	100	100	100	100
Persona sola de menys de 65 anys	10,26	10	9,72	9,3	8,83	8,35
Persona sola de 65 anys o més	9,02	8,8	8,87	8,68	8,73	8,7
Parella sense fills	23,12	22,89	22,69	22,35	21,54	21,6
Parella amb un fill	20,76	20,57	21,16	20,94	21,03	20,99
Parella amb dos fills	15,78	16,59	16,34	17,21	17,45	17,5
Parella amb tres fills o més	3,32	3,22	3,27	3,28	3,69	4,37
Un adult amb fills	7,77	7,67	7,49	7,64	7,89	7,78
Un altre tipus de llar	9,97	10,25	10,46	10,61	10,84	10,7

Font: INE. Enquesta de pressupostos familiars, base 2006, distribució de llars (en percentatge)

Entre els canvis que s'han produït a Espanya cal destacar una reducció del nombre de membres que componen les llars i un augment de les llars unipersonals, de les llars sense fills i de les llars monoparentals.

Entre els anys 1970 i 2001, un dels canvis més importants en les pautes de coresidència és que el nombre de persones que viuen soles s'ha multiplicat per quatre i el nombre de persones que viuen en llars de més de quatre s'ha reduït més d'un 50%. Des del 1970 no ha parat d'augmentar la proporció i quantitat de persones que viuen en llars d'un a quatre membres, mentre que han disminuït les persones que viuen en llars de cinc membres o més. Una part important de la disminució del volum de les llars està relacionada amb la disminució del volum de les famílies com a conseqüència de la caiguda de la fecunditat.

Nota

A l'hora d'interpretar la distribució dels diferents tipus de llar cal tenir en compte que es tracta d'un tall transversal de la realitat de la convivència dels espanyols fet en un moment determinat i que, per tant, les dades transversals presenten limitacions.

Hi ha una sèrie de factors que han impulsat aquests canvis familiars:

- La difusió dels models reproductius de baixa o molt baixa intensitat, que tendeixen a reduir el volum de la prole present a les llars familiars.
- El canvi de posició social de la dona que es deriva de la seva creixent participació en el món de la feina no domèstica.
- L'augment d'instabilitat matrimonial que acompanya aquesta creixent independència femenina en un context de "desinstitucionalització".
- La influència de noves orientacions culturals que legitimen la conveniència del canvi familiar i el fan acceptable.

El que s'ha anomenat *segona transició demogràfica* resumeix el conjunt de canvis familiars que ha tingut lloc al llarg dels últims trenta anys en les societats postindustrials.

Les noves formes de família:

- Són el resultat de la criança al marge de la parella, de les separacions i els divorcis, de la cohabitació, de la reconstrucció de llars amb membres procedents de famílies diferents.
- Són un tret distintiu de les pautes d'organització de la vida quotidiana de les societats industrials, en què ha augmentat l'heterogeneïtat dels tipus de família.
- Es caracteritzen per un volum reduït.

Referència bibliogràfica

M. Requena (2009). "Tamaño y composición de los hogares y familias en España". *Papers*. Madrid: UNED.

Les parelles de fet representen una realitat que va en augment, sobretot entre la població jove i entre les persones que han viscut una ruptura matrimonial: en el cens del 1991 hi ha unes dues-centes mil parelles de fet i en el del 2001 se'n van comptabilitzar més de mig milió, gairebé la meitat de les quals tenen fills.

La carestia de la vida, les dificultats en l'accés al mercat laboral i l'extensió del treball precari entre els joves han elevat els costos de formació de noves famílies. La recent evolució de les estructures familiars de les llars s'ha caracteritzat per dues tendències, comunes en les societats avançades, que s'han donat a Espanya amb els trets propis de les pautes familiars del sud d'Europa:

- Augment de l'heterogeneïtat familiar, impulsat per les noves formes de famílies (famílies monoparentals a partir de separacions o divorcis).
- Propensió a la formació de llars més petites i d'estructura més simple (amb no tanta varietat relacional interna).

El model predominant és el de família conjugal o nuclear (gairebé la meitat de les llars espanyoles). Els models alternatius a la família conjugal o nuclear van cobrant de mica en mica una importància cada vegada més gran a Espanya.

Una classificació més detallada intenta entendre l'evolució de les llars (sense caure en errors que produeixen les dades transversals) entre els anys 1987 i 2001. La tipologia fixa les edats de certs membres de la llar per precisar en quina fase del cicle vital familiar es troben les llars:

- En el creixement de les llars d'una sola persona adquireixen un pes decisiu les persones de més de seixanta-quatre anys. S'ha abandonat la pauta de coresidència de la gent gran amb els seus fills, en favor de mantenir la independència domèstica fins a edats molt avançades.
- Les llars integrades per un nucli monoparental. El recent però lleuger augment experimentat entre els anys 1987 i 2001 cal atribuir-lo als casos en què el fill té més de vint-i-un anys. És a dir, la monoparentalitat es deu més a efectes combinats de la viduïtat i l'emancipació tardana dels joves espanyols (i no pas a la separació o el divorci, o a projectes reproductius al marge del matrimoni).
- Llars integrades per una família nuclear sense fills: les constitueixen fonamentalment famílies nuclears en la fase de niu buit, quan ja s'ha emancipat l'últim fill.
- Les parelles amb fills convivents (que són el grup més nombrós) han disminuït a costa de l'augment dels altres tipus de llar. Hi ha hagut una im-

Referència bibliogràfica

T. Jurado (2008). "Las nuevas familias españolas". A: J. J. González; M. Requena. *Tres décadas de cambio social en España* (cap. 3). Madrid: Alianza Editorial.

Referència bibliogràfica

M. Requena (2009). "Tamaño y composición de los hogares y familias en España". *Papers*. Madrid: UNED.

portant caiguda del nombre de llars amb fills de menys de setze anys. En canvi, han crescut les llars formades per una parella amb fills de més de setze anys.

- Creixent disminució de les llars compostes per una parella amb fills i altres persones. La desaparició d'aquest tipus de llars es produeix en totes les fases del cicle vital.

En els últims trenta anys, el canvi de les formes de coresidència dels espanyols sembla marcat per un augment lleu, però constant, de l'heterogeneïtat familiar, i també per la propensió a conviure en formes de família cada vegada més simples.

Com a conclusió, podem dir que un sòlid conjunt de recerques coincideix a assenyalar les característiques següents en l'evolució recent de les estructures familiars a Espanya:

- Creixement de les llars d'un sol membre.
- Lleu augment de les llars amb un nucli monoparental.
- Creixement lent però continu de les llars formades exclusivament per parelles sense fills.
- Proporció cada vegada més petita de llars nuclears compostes per parelles amb fills.
- Descens sostingut de les llars més complexes (famílies extenses i múltiples).

4.2. Comparativa de la població espanyola (2001-2011)

La població espanyola va arribar a 46.815.916 habitants l'1 de novembre de 2011 (que és la data censal). Respecte al cens del 2001, va créixer en 5.968.545 persones, la qual cosa representa un augment del 14,6%. Tenint en compte la informació d'altres censos precedents, no s'havia produït mai en una dècada un increment de la població tan elevat en termes absoluts ni relatius.

La principal causa de l'augment de la població entre els anys 2001 i 2011 es deu al fort increment de la població estrangera (més de 3,5 milions de persones). La població espanyola ha experimentat un augment molt menys pronunciat, en termes relatius, que la població estrangera, i ha passat de poc més de 39 milions d'habitants el 2001 a més de 41,5. Els motius d'aquest creixement són diversos: augment de l'esperança de vida des del cens precedent, increment de la taxa de natalitat (sobretot en el període 2005-2009) o el fet que hi ha molts estrangers que han adquirit la nacionalitat espanyola.

Referència bibliogràfica

INE (2012, 14 de desembre).
Notas de prensa.

El cens de població

El cens de població és una estadística de població que s'elabora a Espanya des de finals del segle XIX cada deu anys i que comprèn dades dels habitants d'Espanya. L'organisme

encarregat de fer-la és l'Institut Nacional d'Estadística (INE). Actualment no es poden actualitzar les dades de les llars a Espanya a partir de les dades del cens del 2011 perquè encara estan en fase d'elaboració. Si treballem amb dades dels censos de població, l'últim de referència és el del 2001 (i l'anterior el del 1991).

Si volem actualitzar les dades de les llars, hem de treballar amb altres fonts estadístiques, com, per exemple, l'Enquesta de població activa (EPA), que representen una altra font possible de dades, l'Enquesta de pressupostos familiars, l'Enquesta de condicions de vida i el Panel de llars de la Unió Europea, perquè totes inclouen com a unitat d'observació la llar habitatge, encara que de totes aquestes fonts la que recull de manera explícita la necessitat i finalitat d'incloure unitats d'observació agregades és el cens de població, considerant l'habitant com a unitat bàsica i prenent de referència el conjunt de persones i les seves relacions de convivència.

4.3. Crisi de la família patriarcal

Podem dir que parlar de crisi de la família patriarcal és una interpretació dels canvis que s'estan produint en el tipus de famílies i llars i que parteix d'analitzar la família actual com a patriarcal i de la seva inclusió o pertinença a una organització social més àmplia, també caracteritzada pel fet de ser patriarcal. Entre els autors que han tractat d'aquest tema ens referirem bàsicament a l'aportació que fa Manuel Castells.

Per *patriarcat* s'hi ha d'entendre una estructura social caracteritzada per l'autoritat dels homes sobre les dones i els fills en la unitat familiar.

Perquè l'autoritat masculina sigui efectiva, el patriarcat ha de dominar tota l'organització de la societat: la producció, la política, el dret, la cultura... S'ha de remarcar l'arrelament que té en l'estructura familiar i en la reproducció sociobiològica de l'espècie. Sense la família patriarcal, el patriarcat quedaria desemmascarat com una dominació arbitrària. Actualment, la família patriarcal es veu desafiada pels processos interrelacionats de la transformació del treball i de la consciència de les dones.

"Por la crisis de la familia patriarcal hago referencia al debilitamiento de un modelo de familia basado en el ejercicio estable de la autoridad/dominación sobre toda la familia del hombre adulto padre de familia".

M. Castells (1998). *La era de la información*. Vol. 2: *El poder de la identidad* (pàg. 163). Madrid: Alianza.

Es poden trobar indicadors d'aquesta crisi, en la dècada dels noranta, en la majoria de societats, fonamentalment en els països desenvolupats. L'estructura i la dinàmica de la família patriarcal es pot observar en les estadístiques nacionals comparades i constatar el canvi que s'està produint. Entre els indicadors es pot fer la llista següent:

Referència bibliogràfica

M. Castells (1998). *La era de la información*. Vol. 2: *El poder de la identidad* (pàg. 159-160). Madrid: Alianza.

- Dissolució de les llars de parelles casades per separació o divorci.
- Freqüència de les crisis matrimonials i dificultat cada vegada més gran de fer compatibles matrimoni i vida, associada a altres tendències com el retard de la formació de parelles i el fet de la vida en comú sense matrimoni.
- Dissolució del model clàssic de família nuclear tradicional (parella casada en primeres núpcies i els seus fills), de manera que sorgeix una varietat creixent d'estructures de llars com a resultat de les tendències esmentades, unides a factors demogràfics com l'envelliment de la població i les taxes de mortalitat diferencials segons el sexe.
- Augment dels naixements fora del matrimoni, que, en alguns casos, es queden solament amb les mares: la reproducció biològica està assegurada fora de la família patriarcal tradicional.

A més, les dones limiten el nombre de fills i els endarrereixen per motius, en bona part, econòmics. També hi ha el fenomen, en augment, encara que es produeix en cercles reduïts, de dones que tenen fills (engendrats o adoptats) com una opció en solitari, sense parella constituïda. Finalment, aquest conjunt de tendències es reforcen les unes a les altres i qüestionen l'estructura i els valors de la família patriarcal. Aquestes tendències comportarien la fi d'aquest tipus de família, però no la fi de la família, perquè n'hi ha d'altres modalitats. Aquesta crisi de la família patriarcal és un procés que sembla més avançat als Estats Units en comparació d'altres societats, però que es produeix també als països més desenvolupats. La família patriarcal ha estat posada en dubte tant per la revolució de les dones contra la seva condició, induïda i permesa per la seva integració a la mà d'obra de la informació, com pels moviments socials d'identitat sexual.

4.4. Desigualtat en el repartiment de tasques domèstiques a la llar

La divisió de tasques per gènere ha perdut importància en els discursos, però les pràctiques de comportament no són necessàriament més igualitàries. Les relacions internes en una parella es poden dividir en tres dimensions:

- Relacions de poder pel que fa a la capacitat de decisió i autoritat.
- Divisió de la feina domèstica.
- Divisió de la feina de criança.

Segons Jurado, seguint els treballs de Meil Landwerlin sobre la postmodernització de la família espanyola, durant les últimes dècades, a Espanya, els canvis que van cap a un augment d'igualtat de gènere són lents i desiguals i, encara que s'observa més col·laboració dels homes en les tasques domèstiques i en la cura dels nens, el model quasi igualitari en tots dos aspectes es restringeix a un volum entre el 8% i el 14% de les famílies espanyoles. I s'ha de tenir present que una part d'aquest canvi ha anat en paral·lel amb una reducció de la feina domèstica i de criança en moltes famílies.

L'Enquesta d'ocupació del temps (EET) 2002-2003, que fa l'INE, permet analitzar la dedicació a les tasques domèstiques segons l'edat, els ingressos i el nivell educatiu que hi acostuma a haver a les llars.

Es defineixen com a *tasques domèstiques rutinàries* les activitats culinàries, de manteniment de la llar (neteja i organització), les compres i els serveis (administratius, personals, etc.) i les gestions de la llar.

S'exclouen les tasques de cura dels nens, de gent gran i d'altres dependents, les tasques de relacions socials i de cures emocionals i les tasques més esporàdiques, com jardineria, construcció o reparacions.

Respecte al temps mitjà dedicat per homes i dones que viuen en parella a les tasques domèstiques rutinàries durant la setmana i el cap de setmana, s'observa que gairebé no hi ha diferències segons l'edat en la dedicació dels homes. També s'observa que els homes dediquen a aquestes tasques com a màxim una mitjana d'1 hora i 55 minuts, mentre que les dones hi dediquen com a mínim 3 hores i 47 minuts, amb diferències importants segons l'edat de l'home amb qui conviuen en parella.

Si es considera la variable del nivell educatiu, hi ha diferències molt importants en les dones, que, com més nivell educatiu tenen, menys temps dediquen a les tasques de la llar. D'altra banda, les diferències entre els homes són petites. Les desigualtats de gènere estan molt accentuades en els nivells educatius de primària i disminueixen a mesura que augmenta el nivell educatiu. Les dones que han arribat a un nivell educatiu de primària treballen en les tasques domèstiques de la llar una mitjana de 5 hores i 15 minuts, mentre que els homes d'aquest nivell educatiu només hi dediquen 1 hora i 33 minuts.

En definitiva, les diferències de dedicació a les tasques domèstiques són relativament grans dins el grup de dones entre vint-i-cinc i cinquanta anys que viuen en parella. Hi ha diferències segons l'edat, el nivell educatiu i els ingressos personals. En canvi, el comportament dels homes és més uniforme, la qual cosa vol dir que les diferències de gènere són més petites en les parelles en què les dones són més joves, tenen un nivell educatiu més alt i reben uns ingressos alts. Això es pot interpretar en termes de capacitat d'externalitzar una part de les tasques domèstiques quan les dones disposen d'uns ingressos elevats.

Referència bibliogràfica

T. Jurado (2008). "Las nuevas familias españolas". A: J. J. González; M. Requena. *Tres décadas de cambio social en España* (cap. 3). Madrid: Alianza Editorial.

A partir de les dades presentades, es pot concloure que el repartiment més igualitari de les tasques domèstiques es deu més a la reducció del temps dedicat a desenvolupar tasques domèstiques rutinàries per part de les dones que a un augment del temps esmerçat pels homes en aquestes tasques. I els percentatges observables en aquest inici de segle no és gaire diferent de l'observat en estudis⁷ duts a terme en les darreres dècades del segle anterior. Tot i que hi ha una minoria d'homes que s'aparten d'aquesta pauta.

El repartiment de les tasques domèstiques entre els membres de la parella no afavoreix una situació igualitària entre homes i dones, i per tant, es pot considerar que aquest és un escull per a assolir la igualtat.

⁽⁷⁾Vegeu, en aquest sentit els treballs de Domínguez (2012), Subirats (1997) i Durán (1977) referenciats en l'apartat de bibliografia d'aquest mòdul.

Estem experimentant la transició del model familiar basat en el suport principal del cap de família, de vegades l'únic, a un model en què els dos membres de la parella tenen una feina remunerada, però no estan canviant tan de pressa les bases ideològiques i culturals en què es basava el model anterior. Les pressions creixents per a conciliar la vida laboral i familiar recauen principalment sobre les dones.

Estem en una etapa de transició en què encara no s'ha produït una emergència de noves formes de masculinitat i paternitat que estiguin en concordança amb la situació actual d'homes i dones en les llars i en el món laboral.

En aquest sentit, la responsabilitat de les polítiques de conciliació és establir les bases per a una responsabilitat compartida de les tasques domèstiques, sense considerar que solament és una qüestió que afecta les dones. Molt sovint, la qüestió s'ha centrat a crear condicions de flexibilitat que permetin que les mares participin en el mercat de treball i que continuïn assumint principalment les tasques domèstiques i les obligacions familiars, però això contribueix a perpetuar la segregació per gènere. El gran repte de les polítiques de conciliació és crear condicions per a la coresponsabilització d'homes i dones, combatre tota forma de discriminació laboral per raó de gènere i "normalitzar" les jornades d'una durada inferior a les quaranta-cinc hores entre els homes, els permisos de paternitat independents dels permisos maternals, les excedències paternes i les pràctiques de reorganització del temps de treball per a fer-lo més compatible amb les necessitats familiars.

Un altre gran repte de les polítiques de conciliació és reconèixer la perspectiva dels nens i de les seves necessitats. Es tracta de promoure que pares, mares i fills disposin de temps en els moments en què ho necessitin més, la qual cosa implica crear drets laborals nous, que afavoreixin la possibilitat que els treballadors puguin reorganitzar el temps de treball en funció de les necessitats de coordinació dins les famílies.

Referència bibliogràfica

P. Marí-Klose; C. Gómez-Granel; C. Brullet; S. Escapa (2008). *Temps de les famílies: anàlisi sociològica dels usos dels temps dins de les llars catalanes a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Acció Social i Ciutadania.

5. Transformacions de la sociabilitat: Internet, les xarxes socials, els moviments socials i l'ús que fan d'Internet

Per *nou moviment social* hi podem entendre formes d'acció col·lectiva protagonitzades per ciutadans, estudiants, ecologistes, pacifistes i feministes, que sorgeixen en les societats occidentals des de la dècada dels seixanta i es diferencien de les formes clàssiques d'acció col·lectiva en una sèrie de trets.

Entre les característiques dels nous moviments socials podem destacar les següents:

- No hi ha una relació clara entre la participació en aquests moviments i el rol en termes de classes socials que puguin tenir els seus seguidors.
- Les seves bases s'identifiquen més en termes d'estatus, com el gènere, l'edat, l'orientació sexual.
- Els factors de mobilització són de caràcter cultural i simbòlic relacionats amb les creences col·lectives, en les quals es fonamenten els sentiments de pertinença a un grup i els processos de la identitat col·lectiva dels seus seguidors.
- Hi ha un pluralisme d'idees i valors dels seus seguidors, que volen aconseguir reformes destinades a una participació més gran dels individus en les institucions.

Els moviments que se centren en els riscos ambientals es poden classificar de la manera següent:

- **Moviments conservacionistes.** Tenen per objectiu la protecció de la naturalesa, els paisatges, les espècies animals o vegetals.
- **Moviments ambientalistes.** Lluiten per millorar l'entorn en què viuen els humans i procuren aconseguir una qualitat de vida més bona, promovent unes condicions ambientals, urbanístiques o laborals dignes.
- **Moviments ecologistes.** Van aparèixer a les dècades dels anys seixanta i setanta del segle passat i van plantejar la necessitat de superar el model capitalista, generador de desigualtats i de greus problemes ambientals (risc ambiental i tecnològic, perill nuclear), interpretant que la manera raona-

Referència bibliogràfica

S. Giner; E. Lamo; C. Torres (ed.) (1998). *Diccionario de sociología*. Madrid: Alianza.

Referència bibliogràfica

J. Espluga (2012). "Riscos ambientals i moviments socials a Catalunya". A: J. M. Masjoan (coord.). *Societat Catalana 2012*. Barcelona: IEC / Associació Catalana de Sociologia.

ble d'afrontar-los és propiciar un canvi radical del sistema de producció i de consum de masses.

Davant l'augment de la desigualtat, la pobresa i l'exclusió social que genera la manera en què s'estan aplicant les noves tecnologies, Castells considera que es produeixen arreu del món moviments socials de resistència, d'alternativa al procés de desenvolupament desigual i a la globalització: aquests moviments es construeixen sobre bases d'identitat ètnica, nacional, cultural, religiosa, de gènere. Es tracta d'un canvi de valors:

“La pérdida de los instrumentos de defensa tradicionales está produciendo una reacción encaminada al refugio en identidades básicas que no pueden ser disueltas por los mercados financieros, identidades que no dependen de la tecnología. [...] construyen otro sistema de valores en oposición a la sociedad dominante y por lo tanto en reacción contra las instituciones [...]”.

M. Castells (2000). “Globalización, sociedad y política en la era de la información”. *Bitácora* (vol. 4, núm. 1, pàg. 50).

El 2011 ha estat marcat per l'esclat de diferents mobilitzacions ciutadanes que tenen en comú una demanda de més democratització, sia com a resposta a règims autocràtics (l'anomenada *primavera àrab*) o al poder que exerceixen els mercats financers i les elits econòmiques sobre l'esfera política, com als Estats Units, Islàndia, Grècia i el 15-M a Espanya.

Pel que fa a l'anomenat *moviment 15-M*, podem considerar que és el cicle de mobilitzacions que van tenir lloc entre el 15 de maig i el 15 d'octubre de 2011 per exigir una democràcia real davant les imposicions dictades pels poders financers, i el que després se n'ha dit *moviment dels indignats*, que continua actiu en algunes ciutats d'Espanya en forma d'assemblees ciutadanes, es podria considerar un resultat d'aquest cicle mobilitzador, però no s'hauria de confondre amb el cicle en si.

L'emergència de les mobilitzacions del 15-M s'ha d'analitzar des del marc de malestar provocat per la crisi econòmica, el gir que es va fer a les polítiques socials i econòmiques cap a l'austeritat, en comptes de fer-lo cap a la generació d'ocupació i al desenvolupament d'un nou sistema productiu, una reforma laboral que flexibilitzava les condicions d'acomiadament, l'absència de lideratge i de falta de cohesió entre les elits de l'esquerra institucional, i també la por d'una nova hegemonia conservadora.

Les mobilitzacions del 15-M es van gestar a les xarxes socials en el primer trimestre del 2011 a partir de diferents col·lectius preocupats per la falta de resposta ciutadana al deteriorament de les condicions socials i les polítiques d'austeritat dictades pel Govern. La iniciativa del 15-M va sorgir de plataformes ciutadanes creades feia poc sense una trajectòria activista anterior, formades fonamentalment per joves que es van organitzar mitjançant les xarxes socials (Facebook primer i Twitter després), per a confluïr en la plataforma Democràcia Real Ja (DRY), que es va encarregar de convocar una jornada de manifestacions per al 15 de maig de 2011. La convocatòria es va definir al principi

Referència bibliogràfica

J. Bonet (2012). “De la decepció a la indignació: una anàlisi contextual del moviment 15 M”. A: J. M. Masjoan (coord.), *Societat Catalana 2012*. Barcelona: IEC / Associació Catalana de Sociologia.

com a asindical i apartidista i s'hi van anar sumant ciutats i col·lectius, com associacions de veïns, moviment cristià de base, assemblees d'estudiants. La difusió es va fer fonamentalment per Internet.

L'èxit del 15-M va residir en la capacitat d'enquadrar el malestar social present en la societat per la incapacitat dels agents socials tradicionals de liderar la protesta. Entre les principals fortaleeses d'aquest moviment social es poden considerar les següents: la incorporació de nous temes a l'agenda política, com l'exigència de la dació en pagament, la reforma de la llei electoral, o la lluita contra la corrupció; la recategorització de conceptes com *política*, *democràcia* o *participació*; i l'emergència d'un nou actor, la societat civil crítica enfront dels actors polítics tradicionals (partits, sindicats). I la novetat de l'11-M resideix més en el què, és a dir, en les seves propostes programàtiques, que no pas en el com, és a dir, en l'aposta per la construcció d'una nova esfera democràtica basada en el principi d'igualtat i en la qual la política és entesa com un dret ciutadà.

Resum

Hem analitzat l'estructura social de la societat del coneixement, prenent com a punt de partida conceptes fonamentals per a l'estudi de les estructures socials. Entre aquests conceptes hi ha el concepte mateix d'*estructura social*, *desigualtat social* i els tipus de desigualtats socials, *sistema d'estratificació* i els tipus de sistemes d'estratificació, *classe social*, *mobilitat social*, *exclusió social* i *pobresa*.

Les societats industrials es caracteritzen pel fet de tenir un tipus particular de sistema d'estratificació que és el sistema de classes. Hem reflexionat sobre el concepte de *classe social* i la rellevància i pertinència que té en l'actualitat i hem conclòs que és un concepte analíticament vigent i aplicable a les societats avançades. Abordar l'estudi de les classes socials empíricament comporta haver-nos de basar en l'estructura ocupacional. A continuació hem exposat les principals transformacions que s'estan donant en l'estructura social i en l'estructura de classes socials en les societats avançades, i específicament en el cas d'Espanya.

El canvi familiar és un altre aspecte important de l'estructura social que hem estudiat. Hem delimitant els conceptes de *llar* i *família*, hem aportat una tipologia de llars i hem dut a terme l'anàlisi de les tendències observades en aquest àmbit. Podem destacar la reducció del volum de les llars i les famílies que es produeix en les últimes dècades a Espanya, i també la diversificació de les formes de família. Alhora, hem abordat el concepte de *crisi del patriarcat*, i la desigualtat de repartiment de tasques domèstiques que hi ha a les llars. Finalment, hem tractat succintament de la transformació de la sociabilitat mitjançant les xarxes socials en el marc dels nous moviments socials.

Bibliografia

- Álvarez, F.; Angulo, C.; Casero, V.** (2003). *Encuesta de Empleo de Tiempo Libre 2002-2003*. Madrid: INE.
- Bonet, J.** (2012). "De la decepció a la indignació: una anàlisi contextual del moviment 15 M". A: J. M. Masjoan (coord.). *Societat Catalana 2012*. Barcelona: IEC / Associació Catalana de Sociologia.
- Castells, M.** (1997). *La era de la información*. Vol 1: *La sociedad red*. Madrid: Alianza.
- Castells, M.** (1998). *La era de la información*. Vol 2: *El poder de la identidad*. Madrid: Alianza.
- Castells, M.** (2000). "Globalización, sociedad y política en la era de la información". *Bitácora* (vol. 4, núm. 1, pàg. 42-53).
- Crompton, R.** (1994). *Clase y estratificación. Una introducción a los debates actuales*. Madrid: Tecnos.
- Domínguez, M.** (2012). "La división del trabajo doméstico en las parejas españolas. Un análisis del uso del tiempo". *Revista Internacional de Sociología* (vol. 70, núm. 1, pàg. 153-179).
- Durán, M. Á.** (1977). *De puertas adentro*. Madrid: Ministerio de Cultura. Instituto de la Mujer.
- Echevarría, J.** (1999). *La movilidad social en España*. Madrid: Istmo.
- Espluga, J.** (2012). "Riscos ambientals i moviments socials a Catalunya". A: J. M. Masjoan (coord.). *Societat Catalana 2012*. Barcelona: IEC / Associació Catalana de Sociologia.
- Giddens, A.** (2007). *Sociología*. Madrid: Alianza.
- Giner, S.; Lamo, E.; Torres, C.** (ed.) (1998). *Diccionario de sociología*. Madrid: Alianza.
- González, J. J.; Requena, M.** (ed.) (2008). *Tres décadas de cambio social en España*. Madrid: Alianza.
- Idescat** (2007). *Llars i famílies*. Barcelona: Idescat.
- INE** (2004). *Cifras INE. Boletín informativo del Instituto Nacional de Estadística, 6/2004*.
- INE** (2009). *Cifras INE. Boletín informativo del Instituto Nacional de Estadística, 3/2009*.
- INE** (2012). *Notas de prensa, 14-12-2012*.
- Jurado, T.** (2008). "Las nuevas familias españolas". A: J. J. González; M. Requena. *Tres décadas de cambio social en España* (cap. 3). Madrid: Alianza.
- Jurado, T.; González, M. J.** (2009, desembre). "¿Cuándo se implican los hombres en las tareas domésticas? Un análisis de la Encuesta de Empleo del Tiempo". *Panorama Social*.
- Kerbo, H. R.** (2003). *Estratificación social y desigualdad*. Madrid: McGraw-Hill.
- Marí-Klose, P.; Gómez-Granell, C.; Brullet, C.; Escapa, S.** (2008). *Temps de les famílies: anàlisi sociològica dels usos dels temps dins de les llars catalanes a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Acció Social i Ciutadania.
- Requena, M.** (2009). "Tamaño y composición de los hogares y familias en España". *Papers*. Madrid: UNED.
- Requena, M.; Rald, J.; Salazar, L.** (2011). "Estratificación y clases sociales". A: *Informe España 2011: una interpretación de su realidad* (pàg. 301-336). Madrid: Fundación Encuentro.
- Requena, M.; Salazar, L.; Rald, J.** (2013). *Estratificación social*. Madrid: McGraw-Hill.
- Rodríguez, M. J.; Martín, J.** (2008). "Hogares y familias". *Sociedad y Utopía* (núm. 31, pàg. 85-106).
- Subirats, M.** (1997). "El trabajo doméstico: nueva frontera para la igualdad". A: L. Garrido; E. Gil (ed.). *Estrategias familiares*. Madrid: Alianza Universidad.

Subirats, M. (2012). *Barcelona: de la necesidad a la libertad. Las clases sociales en los albores del siglo XXI*. Barcelona: Editorial UOC.

Tezanos, J. F. (1999). "Tendencias en desigualdad y exclusión social". A: *III Foro sobre Tendencias Sociales*. Madrid: Sistema.

Wright, E. O. (1994). *Clases*. Madrid: Siglo XXI.

Bibliografia web

Cens del 2011

Democràcia Real Ja <<http://www.democraciarealya.es>>

Fundació Encuentro <<http://www.fund-encuentro.org>>

INE <<http://www.ine.es>>

Joventut sense Futur <<http://juventudsinfuturo.net>>

Pàgina web oficial de Manuel Castells

Pren la Plaça <<http://tomalaplaza.net>>